

Minnetale over professor Agnar Sandmo

holdt på møte
16. januar 2020

Agnar Sandmo

Av Kalle Moene

Agnar Sandmo, født i Tønsberg 9. januar 1938, døde i Bergen 30. august 2019. Han var knyttet til Norges Handelshøyskole (NHH) i Bergen som student, stipendiat og så, allerede fra 1971, som professor, en stilling han hadde til han gikk av for vel ti år siden.

Agnar Sandmo var alles favorittøkonom. Han samarbeidet med mange av de fremste økonomene i sin generasjon. Som forsker deltok han for eksempel i et stort internasjonalt nettverk sammen med nobelprisvinnere Kenneth Arrow, Robert Solow, James Mirrless og Joseph Stiglitz. Han skrev viktige artikler med verdensledende økonomer som medforfattere – som Jacques Dreze, Tony Atkinson og Avinash Dixit.

Også norske kollegaer og studenter visste å sette pris på han. Mange bruker med rette ord som briljant for å karakterisere hvordan han var som forsker, foreleser, foredragsholder og forfatter. Selv hadde jeg ikke gleden av å ha Agnar Sandmo hverken som lærer eller veileder – formelt sett. Men mange av oss som befant oss på trygg avstand fra NHH, hadde likevel stor nytte av han som læremester, veileder og forbilde.

En annen viktig grunn til Agnars enestående posisjon blant økonomer var hans evne til å sette viktige problemstillinger inn i en større sammenheng. På slutten av forskningskarrieren skrev han en viktig bok,

først på norsk med tittelen *Samfunnsøkonomi – en idéhistorie*, så på engelsk (i en ganske omarbeidet versjon) med den enda mer treffende tittelen *Economics Evolving – a history of economic thought*. Som kjent er de fagene som er opptatt av sin egen historie, ikke ferdig utviklet. Det tror jeg Agnar ville sagt seg enig i. Men han mente nok enda sterkere at de som neglisjerer historie, forstår hverken sitt eget fag eller sin egen samtid.

Dagens økonomer står utvilsomt på skuldrene til gårsdagens giganter. Det nye som de finner ut, kan noen ganger fortrenge det gamle, andre ganger utdype det. Agnar Sandmos forskning har vist seg så fruktbar nettopp fordi den inngår i en slik større kumulativ prosess av skrittvis framganger. Hans bidrag lever videre i jakten på nye veier i møtet med nye problemer.

Han sto for eksempel sentralt i utviklingen av «public economics» som på norsk kan kalles «offentlig økonomi» – eller kanskje enda bedre «felle-skapets økonomi» siden det dreier seg om så mye mer enn offentlig sektor. Det er et fagfelt som studerer hvordan en kan regulere og styre samfunns-økonomien på en god måte gjennom blant annet skatter og avgifter. Fagfeltet er også viktig for å forstå internasjonal økonomi. Det har forløpene som går tilbake til 1700-tallet, og det er viktig å knytte forbindelsen slik Agnar var en mester i å gjøre. Han bidro klart da de store gjennombruddene i fagfeltet kom fra 1960-tallet og utover.

Et spesialområde er optimal skatteteori som dreier seg om å utarbeide gode skatte- og avgiftssystemer. Spørsmålene her dreier seg om hvordan vi best kan innkreve nødvendige skatter uten å skape for mye ineffektivitet og forstyrrelser i den private økonomien. Eller sagt på en annen måte: Hvordan kan vi forbedre effektiviteten til samfunnsøkonomien ved hjelp av skatter og avgifter?

Denne spesialiseringen kan kanskje fortone seg vel abstrakt, matematisk og akademisk. For Agnar var imidlertid akademisk en hedersbetegnelse og langt fra et skjellsord. Han fikk også fram bedre enn noen hva som var den praktiske nytten av forskningen. Selvsagt kan ingen bidrag løse alle problemer, men feltet som helhet kom med nødvendig innsikt. Agnars bidrag er klare eksempler på grunnleggende og upartisk samfunnsforskning.

Han ivret dessuten for å anvende prinsippene. I flere forskningsbidrag drøftet han finansieringen av velferdsstaten og hvordan velferdsstatens programmer virket både som forsikrings- og omfordelingsmekanisme. I den sammenhengen var han opptatt av hvordan velferdsstaten og dens skattefinansiering endret incitamentene til folk.

Han deltok blant annet i den kontroversielle Lindbeck-kommisjonen i Sverige på 1990-tallet, oppkalt etter lederen, professor Assar Lindbeck, som ønsket å snu om på det sosialdemokratiske Sverige. Jeg må tilstå at jeg var

skeptisk og spurte Agnar om dette var noe han virkelig støttet. Han forklarte godt hvordan Sverige kanskje hadde gått for langt, sammenlignet med Norge, og at det derfor var behov for å bremse utviklingen og blant annet redusere offentlig sektors størrelse. Kanskje hadde han rett? Uansett er dette vanskelige problemområder som Agnar lyktes med å nyansere.

Ønsket om realisme kom også klart fram i andre forskningsprosjekter. Teorien om optimale skatter la lenge til grunn at skattebetalerne er ærlige og lovlidige. Selvsagt vet vi bedre, men forskjellen på oss og Agnar er at han gjorde noe med det. Sammen med Michael Allingham var han en pioner i forskningen av skatteunndragelse. De skrev blant annet artikkelen *Income tax evasion: A theoretical analysis* som har blitt en klassiker med over 6000 siteringer (ifølge Google Scholar). Skal en komme skatteunndragelsen til livs må en forstå uvesenet. Artikkelen har ikke bare inspirert en rekke andre forskere. Den har i tillegg bidratt til ny lovgivning og endrete skatteregler. Agnar Sandmo arbeidet også med grunnlagsspørsmål som knytter seg til det som økonomer kaller kalkulasjonsrenten for offentlige prosjekter. Kalkulasjonsrenten skal reflektere samfunnets avveininger over tid. Prinsippene bak kalkulasjonsrenten har for eksempel betydning for hvordan en kan rangere offentlig investeringsprosjekter etter samfunnsøkonomisk lønnsomhet. I dette forskningsarbeidet samarbeidet Agnar mye med Kåre Petter Hagen og Jacques Dreze.

Hvilken kalkulasjonsrente som benyttes er også avgjørende for å forstå hva som er den beste politikken for å redusere de langsiktige miljø- og klimaproblemene. Også her kom Agnar med flere tidlige forskningsbidrag.

Blant de teoretiske problemstillingene som opptok Agnar Sandmo i den aller første delen av forskerkarrieren hans, står beslutninger under usikkerhet sentralt. Hvordan påvirkes bedrifters investerings- og ansettelsesbeslutninger når beslutningstakeren ikke har sikker informasjon om framtidige priser og inntjening? Hvordan påvirkes sparing og porteføljevalg? I dag er beslutninger under usikkerhet standard lærebokteori som alle økonomer kan. Agnars bidrag var en del av nybrottsarbeidet, publisert i de beste tidsskriftene fra 1968 og fremover.

Professor Karl Borch ved NHH var en viktig inspirator for både Agnar og hans nære kollega Jan Mossin (som døde så altfor tidlig). Jeg tror det er riktig å si at de tre tok NHH til den internasjonale forskningsfronten med sine arbeider om finansiell risikostyring og beslutninger under usikkerhet. Deres tidlige teoretiske arbeider var også viktige for mange av de andre forskningsområdene som Agnar kom til å interessere seg for – særlig offentlig økonomi og miljø-økonomi som jeg har nevnt. De bidro kanskje også

til den lokale knuffingen mellom Sosialøkonomisk institutt i Oslo og NHH i Bergen i sin tid. Rundt lunsjbordet på hver side av vannskillet anerkjente så å si ingen den andre siden. Men i realiteten var det en gjensidig avhengighet mellom de forskningstemaene som de to miljøene var mest opptatt av. «Planøkonomene» i Oslo hadde mye å lære av for eksempel metodene som «kremmerøkonomene» i Bergen arbeidet med for å innarbeide hensynet til finansiell risiko og usikkerhet i modellene sine. Leif Johansen sa det klart i boken *Lectures on macroeconomic planning* fra 1977: «Uncertainty is not something which should be considered as a theoretically interesting refinement or extension of standard theory and methodology, but a central factor of eminently practical importance» (b II, s. 263).

I dag er det ikke lenger snev av knuffing mellom de to forskningsmiljøene. Den tok slutt helt på slutten av 1970-tallet, kanskje først og fremst fordi de to fremste økonomene på hver side – Agnar Sandmo og Leif Johansen – hadde en grunnleggende respekt og anerkjennelse for hverandres forskning. Agnar ble da også æresdoktor ved Universitet i Oslo i 1997.

Endelig vil jeg framheve en siste grunn til at Agnar Sandmo ble alles favorittøkonom: stilen hans. Ja, ikke bare stilen, men også arbeidsmåten og de pedagogiske evnene var spesielle. Han ga arbeidene sine et unikt preg - elegant og tilsynelatende enkelt. Men det enkle kom av at han aldri ga seg før han hadde kjempet fram en elegant matematisk formulering som ikke tok bort noen av de nødvendige detaljene – men alle de unødvendige. Det dreier seg om fremragende samfunnsforskning med kvalitetsstempelen «the ex-post obviousness of good research».

Problemstillingene han var opptatt av er fortsatt politisk relevante, men de var aldri politisk motiverte. Han var mild, men bestemt i formen. I alt han gjorde, enten det dreide seg om de mange forskningsartiklene i de mest prestisjefylte fagtidsskriftene i verden, eller om offentlige utredninger, forelesninger og foredrag, hadde Agnar en utpreget intellektuell ærlighet. Han kunne kontrollere tonen – og alle lyttet og lærte.

Også politikere og byråkrater verdsatte alt dette. Bruken av forskningen hans i offentlige utredninger og i andre sammenhenger er nok et bevis på relevansen og den høye faglige kvaliteten. Agnar ble attpåtil spurt om å bli sentralbanksjef, et tilbud han takket høflig men bestemt nei til – uten betenkningstid. Selv om stillingen er og var viktig nok og Agnar ville blitt en super sentralbanksjef, var det riktig å takke nei. Norge og verden trengte han mer som aktiv forsker og lærer.

Han hadde mange nære og betydningsfulle samarbeidspartnere på NHH som Victor Norman, Kåre Petter Hagen og Einar Hope. Den store suksessen

som NHH for tiden nyter med eget senter for fremragende forskning, er drevet fram av noen av de beste studentene hans, som Alexander Cappelen, Bertil Tungodden og Kjell Salvanes. Ved Universitetet i Oslo samarbeidet han også med flere. Særlig har samarbeidet med Vidar Christiansen vært viktig.

Agnar fikk mange priser og utmerkelser for arbeidene sine, blant annet Norges forskningsråds pris for fremragende forskning, Nansen-medaljen for fremragende forskning, og EAERE European Life Achievement Award in Environmental Economics. I tillegg var han president for European Economic Association og ridder av St Olavs orden.

Et bevis på hans imponerende innsatsvilje er hvordan han fikk skrevet ferdig memoarene sine, *Mitt liv som økonom*, før kampen mot kreften tok absolutt alle krefter. På grunn av sykdommen var hovedpersonen forhindret fra å være til stede da boken ble lansert på en tilstelning på NHH. Familien, en rekke kollegaer og gamle så vel som unge studenter var der. Det var stinn brakke. Tidligere finansråd og sentralbanksjef Svein Gjedrem og jeg ga hver vår presentasjon av boken. Agnars to sønner, Erling og Sigurd, hadde også innlegg. På sykehuset fikk Agnar litt seinere på dagen høre at lanseringen var vellykket. Han var fornøyd, smilte og sovnet stille inn.

En bauta er borte. Han vil bli dypt savnet. Jeg lyser fred over Agnar Sandmos minne.

